

УДК 535.012: 538.9
PACS 42.50.Rh, 42.65.Jx

ЕЛЕКТРОФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ГЕТЕРОГЕННИХ ПЛІВОК ТУГОПЛАВКИХ МЕТАЛІВ

І. Бурик, О. Кілиб, В. Бібик

*Конотопський інститут Сумського державного університету
вул. Миру, 24, 41615 Конотоп, Сумська область, Україна
byruk1982@mail.ru*

У роботі представлено результати досліджень електрофізичних властивостей та структурно-фазового складу гетерогенних плівок $\text{Mo}+\text{Mo}(\text{C},\text{N})_x$, $\text{Re}+\text{Re}(\text{N},\text{O})_x$ та $\text{W}+\text{W}(\text{C},\text{O})_x$. Виявлено, що ці плівки мають термоактиваційний характер провідності. На основі експериментальних даних розраховано температурний коефіцієнт опору (від'ємний, $\sim 10^{-4} \text{K}^{-1}$) та енергія активації ($\sim 10^{-3} \text{eV}$).

Ключові слова: гетерогенні плівки, температурний коефіцієнт опору, енергія активації.

На сучасному етапі розвитку електроніки значний інтерес викликають гетерогенні плівкові матеріали на основі тугоплавких металів (Ta, Mo, Re, W та ін.), які містять аморфні фази, оксиди, карбіди і т.п. Висока температурна стійкість дозволяє використовувати такі плівки для створення функціональних елементів мікроелектроніки [1] та сенсорної техніки [2] методом багат шарової металізації з прогнозуванням впливу дифузійних процесів і структури шарів на величину контактного опору та робочі характеристики. Слід відзначити, що досить широкого розповсюдження набули плівкові матеріали на основі Ta [3-5]. У попередній роботі [2] наведено результати досліджень електрофізичних властивостей та структурно-фазового складу гетерогенних плівок $\text{Re}+\text{Re}(\text{N},\text{O})_x$. Зроблено висновок про можливість їх використання як термічно стабільних чутливих елементів тензодатчиків. Проте менш вивченими залишаються терморезистивні властивості гетерогенних плівок $\text{Mo}+\text{Mo}(\text{C},\text{N})_x$, $\text{Re}+\text{Re}(\text{N},\text{O})_x$ та $\text{W}+\text{W}(\text{C},\text{O})_x$.

Для отримання плівок нами використовувалася вакуумна установка типу ВУП-5М (вакуум $\sim 10^{-3}$ Па). Гетерогенні структури формувалися електронно-променевим методом шляхом варіювання середньої швидкості конденсації (ϖ), температури підкладки ($T_{\text{п}}$) і температури відпалювання ($T_{\text{в}}$). Пристрої для отримання плівок та подальшого їх дослідження розміщувались у корпусі робочої камери. Контролювалися електричний опір (точність $\pm 0,05\%$) плівок та температура (точність $\pm 1\text{K}$) підкладки. Товщини плівок визначалися методом кварцового резонатора (точність 10%). З метою вивчення фазового складу та структури плівкових зразків

проводились електронографічні та електронно-мікроскопічні дослідження за допомогою електронного мікроскопу ПЕМ-125К.

Відзначимо, що плівки Mo, отримані у вакуумі 10^{-3} Па при температурах підкладки $T_{\text{п}} \cong 300 - 370$ К зі швидкостями конденсації $\varpi < 0,2$ нм/с, мали аморфну будову. При збільшенні швидкості конденсації (до 0,8 нм/с) та температури підкладки (до 500К) формувалися дрібнодисперсні кристалічні структури ГЦК-Mo(C,N)x та ОЦК-Mo фаз з параметрами ґраток 0,419 та 0,314 нм відповідно. Після охолодження відпалених зразків (при температурі 750К протягом 15 хвилин) до кімнатної температури їх фазовий склад відповідає ОЦК-Mo+гексагональна фаза Mo₂(C,N). У подібних умовах при швидкостях конденсації $\varpi \cong 1,0$ нм/с та температурах підкладки $T_{\text{п}} \cong 400$ К формувалися гетерогенні плівки ГЦП-Re+ГЦК-Re(N,O)x. Параметри кристалічних ґраток метастабільної ГЦК-фази оксинітриду Re для відпалених та невідпалених зразків становили 0,405 та 0,404 нм відповідно. На мікрознімках спостерігався різний контраст, що було пояснено утворенням темних кристалітів із надлишками азоту, а світлих – із надлишками кисню. Зменшення швидкості конденсації до $\varpi \cong 0,1$ нм/с та температури підкладки до $T_{\text{п}} \cong 300 - 350$ К, як і у попередньому випадку, призводило до утворення аморфних плівок. При зміні інтенсивності електронного пучка внаслідок кристалізації аморфної фази на електронограмах з'являлися точкові рефлекси від гексагональної фази Re₃O та кубічної фази ReO₃. Аналіз результатів досліджень плівкових матеріалів на основі W показав, що при $\varpi \cong 0,1$ нм/с та $T_{\text{п}} \cong 400$ К у вакуумі утворювалися аморфні плівки. При відпалюванні таких плівок до 750К відбувається формування гетерогенного складу a-W+W₃O. Про це свідчило утворення темних плям в аморфній матриці, які відповідали оксиду W₃O з простою кубічною решіткою. Збільшення швидкості конденсації та температури підкладки призводить до формування нанодисперсних плівок W, які мають ОЦК-структуру, подібну до масивних зразків. Після відпалювання плівок W+W(C,O)x на електронограмах було зафіксовано слабе розмите кільце, яке відповідає карбіоксиду W₂(C,O).

Для дослідження терморезистивних властивостей плівок ми проводили 3 термостабілізаційні цикли “нагрівання-охолодження” в області проміжних температур. Як приклад на рис. 1 наведено типові температурні залежності для гетерогенних плівок Mo+Mo(C,N)x, отримані при охолодженні на 3 циклі.

Отримані результати також дозволили оцінити величину енергії активації, яка для плівок Mo+Mo(C,N)x товщиною 20 та 40 нм становить відповідно $3,1 \cdot 10^{-3}$ та $5,9 \cdot 10^{-3}$ eV, що у порівнянні з енергією теплового руху атомів має величину на порядок меншу.

На рис.2 та 3 наведено типові температурні залежності для плівкових матеріалів на основі W та Re. Значення енергії активації для плівок W+W(C,O)x товщиною 30 та 40 нм відповідно становлять $0,9 \cdot 10^{-3}$ та $2,0 \cdot 10^{-3}$ eV. Для плівок Re+Re(N,O)x товщиною 40 нм вона становить $4,9 \cdot 10^{-3}$ eV. Згідно [5] у гетерогенних плівках Ta (концентрація Ta становила від 48 до 59%) товщиною від 100 до 150 нм характерна присутність на температурній залежності опору двох ділянок з різною крутизною, і відповідно з різними енергіями активації (0,1-0,2 eV та 1,5-2,0 eV).

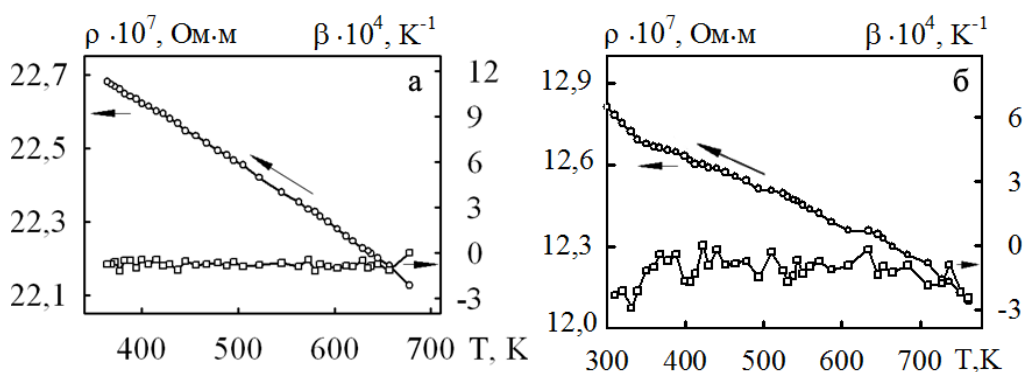

Рис. 1: Температурні залежності питомого опору і температурного коефіцієнта опору для гетерогенних плівок Mo+Mo(C,N)_x різних товщин: а – 20 нм, б – 40 нм

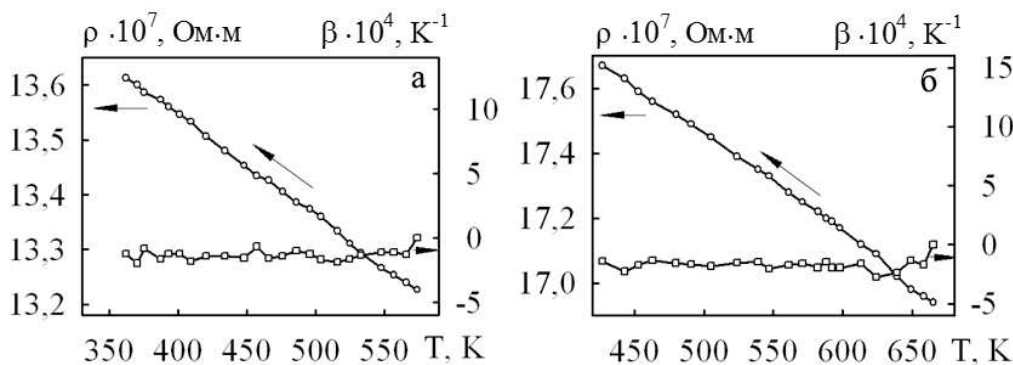

Рис. 2: Температурні залежності питомого опору і температурного коефіцієнта опору для гетерогенних плівок W+W(C,O)_x: а – 40 нм, б – 30 нм

Висновки

Таким чином, в інтервалі проміжних температур для гетерогенних плівок Mo+Mo(C,N)_x, Re+Re(N,O)_x та W+W(C,O)_x зафіксовано термоактиваційний характер провідності – при зменшенні температури питомий опір лінійно зростає. Енергія активації має величину у декілька разів меншу у порівнянні з енергією теплового руху атомів. Температурний коефіцієнт опору практично не змінюється та приймає лише від'ємні значення $\sim 10^{-4} \text{K}^{-1}$. Отримані результати можна пояснити наявністю у гетерогенних плівках певної кількості діелектричної та інтерметалідної фази.

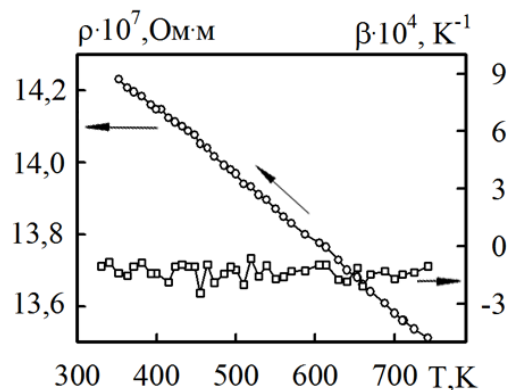

Рис. 3: Температурні залежності питомого опору і температурного коефіцієнта опору для гетерогенної плівки $\text{Re}+\text{Re}(\text{N},\text{O})_x$ товщиною 40 нм

Список використаної літератури

1. *Новосядлий С.П.* Конструкторсько-технологічні особливості формування транзисторних структур ВІС для аналогово-цифрової схемотехніки / С. П. Новосядлий, В. М. Вівчарук, В. П. Перегінський // ФХТТ. – 2009. – Т. 10, № 4. – С. 957-970.
2. *Бурик І.П.* Тензорезистивні властивості гетерогенних плівкових матеріалів на основі тугоплавких металів / І. П. Бурик, Л.В. Одноворець // Ж. нано- та електрон. фіз. – 2009. –Т. 1, № 3. – С. 24–29.
3. *Ayerdi I.* Characterization of tantalum oxynitride thin films as high-temperature strain gauge / I. Ayerdi, E. Castano, A. Garcia-Alonso [etal.] //Sens. Actuat.A.– 1995. – V. 46 – 47. – P. 218–221.
4. *Chung G.S.* Characterization of tantalum nitride thin film strain gauges for harsh environments / G.S. Chung // Sens. Actuat. A. – 2007.–V.135. – P. 355–359.
5. *Чистоедова И.А.* Полифункциональные тонкие пленки неметаллических соединений тантала : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. техн. наук : спец. 05.17.11 “Технология силикатных и тугоплавких неметаллических соединений” / И. А. Чистоедова. – Томск, 2005. – 19 с.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2012
 прийнята до друку 17.10.2012

**ELECTROPHYSICAL PROPERTIES OF HETEROGENEOUS
FILMS BASED ON REFRACTORY METALS****I. Buryk, O. Kilyb, V. Bibyk**

*Konotop Institute of Sumy State University,
24 Myr St., UA-41615 Konotop, Sumy region, Ukraine
byruk1982@mail.ru*

This article presents the research results of the electrophysical properties and structural-phase state of the Mo+Mo(C,N)_x, Re+Re(N,O)_x and W+W(C,O)_x heterogeneous films. It is found that these films have thermoactivational mechanism of electrical conductivity. The temperature coefficient of resistance ($\sim 10^{-4} K^{-1}$) and activation energy (negative, $\sim 10^{-3} eV$) were calculated using the experiment data.

Key words: heterogeneous films, thermal coefficient of resistance, activation energy.

**ЭЛЕКТРОФИЗИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ГЕТЕРОГЕННЫХ
ПЛЕНОК ТУГОПЛАВКИХ МЕТАЛЛОВ****И. Бурик, А. Килыб, В. Бибык**

*Конотопский институт Сумского государственного
университета
ул. Мира, 24, 41615 Конотоп, Сумская область, Украина
byruk1982@mail.ru*

В работе представлены результаты исследований электрофизических свойств и структурно-фазового состава гетерогенных пленок Mo+Mo(C,N)_x, Re+Re(N,O)_x и W+W(C,O)_x. Установлено, что пленки имеют термоактивационный характер электрической проводимости. На основании экспериментальных данных были рассчитаны температурный коэффициент сопротивления (отрицательный, $\sim 10^{-4} K^{-1}$) и энергия активации ($\sim 10^{-3} eB$).

Ключевые слова: гетерогенных пленки, температурный коэффициент сопротивления, энергия активации.